

ساختارهای زبانی بیگانه

در این چند ساله که رسانه‌ها گسترش یافته‌اند و نوشته‌های زیادی از زبان‌های بیگانه به زبان فارسی ترجمه شده است، ساختارهای دستوری بیگانه همراه واژه‌های بیگانه به زبان فارسی راه یافته‌اند که شاید خطر آن‌ها از خود واژه‌های بیگانه بیش‌تر باشد. این ساختارهای بیگانه حتی در ترجمه‌ی فیلم‌های خارجی نیز وارد شده است و مردم هر روز و هر شب آن‌ها را از تلویزیون می‌شنوند و در نتیجه، گاهی در سخنان افراد عادی نیز بازتاب یافته است. اگر این کار همچنان ادامه یابد، حتی اگر برای همه‌ی واژه‌های بیگانه برابری فارسی بگذاریم، پس از اندکی با جمله‌هایی رو به رو می‌شویم که ساختار زبان فارسی را ندارند. در ادامه نمونه‌هایی از این نادرست‌نویسی‌ها می‌آید.

قابل و غیر قابل

پسوند -able در زبان انگلیسی و فرانسه داشتن، شایستگی، توانستن و امکان را نشان می‌دهد. برای نمونه، predictable یعنی چیزی که بتوان آن را پیش‌بینی کرد (پیش‌بینی‌پذیر یا پیش‌بینی‌شدنی). این گونه واژه‌ها با افزودن پیشوند in یا un مفهوم منفی پیدا می‌کنند. برای نمونه، unpredictable (پیش‌بینی‌ناپذیر یا پیش‌بینی‌نشده) و invisible (نادیدنی).

در این چند ساله واژه‌های بسیاری به صورت ترکیب قابل ... و غیر قابل ... در نوشته‌های فارسی راه یافته که پیامد ترجمه‌های ناآگاهانه است. چنین عبارت‌هایی ساختگی در زبان فارسی وجود نداشته است و از به کار بردن آن‌ها باید پرهیز کرد. برای پرهیز از نگارش این عبارت‌ها می‌توان از سه راهکار زیر بهره گرفت:

الف) به مصدرهای ساده و گاهی مصدرهای مرکب، «ی» افزوده شود:

شناختن: شناختنی و ناشناختنی

دیدن: دیدنی و نادیدنی

شنیدن: شنیدنی و ناشنیدنی

بخشیدن: بخشیدنی و نابخشیدنی

پذیرفتن: پذیرفتنی و نپذیرفتنی (به جای قابل قبول و غیر قابل قبول)

ب) به مصدرهای مرکب و گاهی مصدرهای ساده، پسوند «پذیر» (و در حالت منفی ناپذیر) افزوده شود.

درمان کردن: درمان‌پذیر و درمان‌ناپذیر

نفوذ کردن: نفوذ‌پذیر و نفوذ‌ناپذیر

پیش‌بینی کردن: پیش‌بینی‌پذیر و پیش‌بینی‌ناپذیر

گسترش یافتن: گسترش‌پذیر و گسترش‌ناپذیر

ترجمه کردن: ترجمه‌پذیر و ترجمه‌ناپذیر

ج) گاهی می‌توان ساختار جمله را به گونه‌ای تغییر داد که همان مفهوم را بدون به کار بردن چنین عبارتهایی بیان کرد.

نمونه

○ بیماری دیابت غیرقابل درمان است، اما در اثر تلاش‌های دو پزشک آلمانی امروزه دیابتی‌ها می‌توانند زندگی عادی داشته باشند.

دیابت (بیماری قند) درمان‌ناپذیر است، اما امروزه بیماران دیابتی در اثر کوشش‌های دو پزشک آلمانی می‌توانند زندگی عادی داشته باشند. یا دیابت (بیماری قند) درمان‌بنیادی ندارد، اما امروزه بیماران دیابتی...

○ انفجارهای اشعه گاما آذرخش‌های فضایی حاوی تشعشعات بسیار قوی انرژی هستند و وقوع آن‌ها غیرقابل پیش‌بینی است.

انفجارهای پرتو گاما آذرخش‌هایی فضایی با پرتوهای بسیار پرانرژی هستند و رخ دادن آن‌ها را نمی‌توان پیش‌بینی کرد. (یا: ... پیش‌بینی‌ناپذیر است)

توسط، به وسیله‌ی و از سوی

همان‌طور که پیش از این گفته شد، هنگامی که مفعول جمله از فاعل جمله مهم‌تر است یا فاعل جمله ناشناخته است، از ساختار مجهول بهره می‌گیریم. به کار بردن چنین ساختاری در نوشته‌های کهن نسبت به نوشته‌های امروزی کمتر بوده است. با این همه، ترجمه‌های نامناسب باعث رواج گونه‌ای از ساختار مجهول شده که ویژه‌ی زبان‌های انگلیسی و فرانسه است. به نمونه‌های زیر دقت کنید:

- نخستین انتقال خون موفق در حدود سال 1665 میلادی توسط جان ویلکینز انجام شد.
- نقشه اصلی شهر به وسیله مهندسان آلمانی طراحی و به مرحله اجرا گذاشته شد.
- پوست ممکن است به علت دریافت نکردن پیام تعرق توسط اعصاب پا نیز خشک شود.
- این کتاب به کوشش اسفندیار کامرانی از سوی انتشارات پیام گلچین منتشر شده است.

فعل این جمله‌ها به صورت مجهول است، اما فاعل نیز در جمله آمده است. چنین ساختاری در نوشته‌های گذشتگان بسیار کم دیده می‌شود. برای مثال، در سیاست‌نامه خواجه نظام الملک توسی (صفحه‌ی 321) چنین آمده است: «سینباد بردست جهور کشته شد». با وجود این، در بیش‌تر جمله‌های مجهولی که در زبان فارسی به کار رفته، فاعل دیده نمی‌شود.

چرا در زبان‌های انگلیسی و فرانسه، فاعل در جمله‌ی مجهول نیز می‌آید؟ برای پی‌بردن به دلیل این کار بهتر است به جمله‌های انگلیسی زیر دقت کنید:

Alexander Bell invented telephone in 1876.
Telephone was invented by Alexander Bell in 1876.

هر دو جمله می‌گویند که الکساندر بل تلفن را در سال 1876 اختراع کرد. اما در جمله نخست فاعل (الکساندر بل) در آغاز جمله آمده و در جمله‌ی دوم، مفعول (تلفن) در آغاز آمده است. این کار را می‌توان برجسته‌سازی نامید. جمله‌ی نخست ممکن است از نوشته‌ای باشد که پیرامون الکساندر بل است، اما جمله‌ی دوم ممکن است از نوشته‌ای باشد که پیرامون تلفن است. نویسنده‌ی جمله‌ی دوم، مفعول را در آغاز جمله آورده و از این رو فعل آن به صورت مجهول آمده است. فاعل نیز به صورت متمم پس از فعل جای گرفته است.

در زبان فارسی نیز می‌توان برجسته‌سازی کرد، اما به آوردن فعل مجهول نیاز نیست. می‌توان مفعول را در آغاز جمله آورد و فاعل را پس از آن آورد. برای نمونه، به جای این که بگوییم: «تلفن توسط الکساندر بل اختراع شد.» درست این است که بگوییم: «تلفن را الکساندر بل اختراع کرد.» بنابراین، در ترجمه‌ی جمله‌هایی از زبان انگلیسی یا زبان دیگر که ساختار مجهول و فاعل در خود جمله آمده است، جمله را به حالت معلوم در می‌آوریم. سپس، اگر نیاز بود که توجه خواننده را به مفعول جمله جلب کنیم، مفعول را به حرف «را» در آغاز می‌آوریم.

نمونه

○ این غار در پاییز سال 1330 شمسی توسط مرحوم اسدالله جمالی کوهنورد زنجان‌ی شناسایی شده و در خردادماه سال 1331 توسط یک گروه کوهنوردی مورد بازدید قرار گرفته است.

این غار را شادروان اسدالله جمالی، کوهنورد زنجان‌ی، در پاییز 1330 شناسایی کرد و یک گروه کوهنوردی در خرداد ماه 1331 از آن بازدید کردند.

○ طرح بال پرنده نیز دارای همان اصول آیرودینامیکی است که سرانجام توسط آدمی از هنگام طراحی هواپیما کشف شد.

در طرح بال پرنده همان اصولی آیرودینامیکی دیده می‌شود که سرانجام انسان آن‌ها را هنگام طراحی هواپیما کشف کرد.

○ این دستگاه‌های تکامل یافته موجبات به کارگرفتن پا از سوی نساجان را در کار بافندگی فراهم می‌آورد.
این دستگاه‌های تکامل یافته امکان به کارگرفتن پا را در کار بافندگی برای پارچه‌بافان فراهم کرد.
توجه: گاهی با تغییر اندکی در ساختار جمله می‌توان هم واژه‌ی «توسط» را کنار گذاشت هم جمله‌ی روان‌تری نوشت.

نمونه

○ این مولکول‌های درشت توسط پیوندهای غیر کووالانسی کنار هم نگه داشته می‌شوند.
این مولکول‌های درشت با پیوندهای نا کووالانسی کنار هم نگه داشته می‌شوند. (یا: کنار هم می‌مانند)
○ انقلاب مشروطه‌ی ایران با امضای فرمان مشروطیت توسط مظفردالدین شاه قاجار در سال 1285 هجری شمسی به پیروزی رسید.
انقلاب مشروطه‌ی ایران در قرن سیزدهم هجری برای براندازی حکومت استبدادی پدید آمد و با امضای فرمان مشروطیت به دست مظفردالدین شاه قاجار در سال 1285 هجری شمسی به پیروزی رسید.
○ کشف پنی سیلین توسط الکساندر فلمینگ اغلب به عنوان رویدادی تصادفی معرفی می‌شود.
کشف پنی سیلین به کوشش الکساندر فلمینگ اغلب به عنوان رویدادی تصادفی معرفی می‌شود.
○ بند دیگری که در سده چهارم پس از میلاد توسط شاپور دوم ساخته شده سد پل گونه دزفول است که بر روی رودخانه کرخه زده شده است.
بند دیگری که در سده‌ی چهارم پس از میلاد به فرمان شاپور دوم ساخته شد، سد پل مانند دزفول است که روی رودخانه‌ی کرخه ساخته شد.

نادرستی‌های دیگر

الف) عبارت «انتظار می‌رود» که پیامد ترجمه‌ی عبارت «It is expected that» است
به جای آن بهتر است: پیش‌بینی می‌شود، شاید
ب) عبارت «بیش از یک بار» که پیامد ترجمه‌ی عبارت «more than once» است
به جای آن بهتر است: بارها، چندبار
پ) عبارت «روی کسی یا چیزی حساب باز کردن» که پیامد ترجمه‌ی عبارت «to count on» است
به جای آن بهتر است: امید داشتن به کسی یا چیزی، پشتگرمی
ت) عبارت «غیر قابل اجتناب» که پیامد ترجمه‌ی عبارت «inevitable» است

به جای آن بهتر است: ناگزیر، ناچار، خواه‌ناخواه
 ث) عبارت «نقطه نظر» که پیامد ترجمه‌ی عبارت «point of view» است
 به جای آن بهتر است: نظر، دیدگاه
 ج) عبارت «در ارتباط با» که پیامد ترجمه‌ی عبارت «in relation to» است
 به جای آن بهتر است: درباره
 چ) عبارت «از ... رنج می‌برد» که پیامد ترجمه‌ی «to suffer» است
 به جای آن بهتر است: به ... مبتلاست یا به ... دچار است
 ح) عبارت «قابل ملاحظه» که پیامد ترجمه‌ی «considerable» است
 به جای آن بهتر است: زیاد، هنگفت، کلان، سرشار

عبارت‌های ساختگی

در این جا جمله‌هایی آورده می‌شود که نه ساختار دستوری زبان فارسی، نه ساختار دستوری زبان عربی و نه ساختار دستوری دیگر زبان‌های بیگانه را دارند. این نمونه‌ها از بین نوشته‌های روزنامه‌ها، مجله‌ها و برخی کتاب‌های ترجمه‌ای گزینش شده‌اند.

○ اما یک شهروند پنجاه ساله تاجیک می‌گوید برایش مهم نیست که دندانهایش با چه روکش شده است، مهمتر از همه این است که می‌تواند از آنها به هنگام استعمال غذا استفاده کند.

اما یک شهروند پنجاه ساله تاجیک می‌گوید برایش مهم نیست که دندانهایش با چه روکش شده است، مهم‌تر از همه این است که می‌تواند از آنها به هنگام غذا خوردن استفاده کند.

○ کارگران به موقع وارد عمل شدند و از خرابی‌های بیشتر جلوگیری به عمل آوردند.

کارگران به موقع دست به کار شدند و از آسیب‌های بیشتر جلوگیری کردند.

○ شکل سر این جانور مانع از آن می‌شود که جانوران دیگر به راحتی آن را بلعند.

شکل سر این جانور نمی‌گذارد که جانوران دیگر به آسانی آن را بلعند.

○ شاید از یک جنبه درست باشد که «وابستگی‌هایی» را که می‌توانند پیشرفت و تکامل تکنولوژی را در بعضی از فرهنگ‌ها در مقایسه با فرهنگ‌های دیگر محدود می‌سازد، مطمح نظر قرار دهیم.

شاید از یک جنبه درست باشد که «وابستگی‌هایی» را که ممکن است باعث محدود شدن پیشرفت تکنولوژی در بعضی از فرهنگ‌ها در مقایسه با فرهنگ‌های دیگر شود، در نظر بگیریم.

- رکاب پنج قرن پیش در چین و مغولستان به پیدایش آمده بود، ولی هنوز تداول عام نداشت.
- رکاب پنج قرن پیش در چین و مغولستان پدید آمده، ولی هنوز فراگیر نشده بود.
- نکته‌هایی را که در کتاب‌های مفید می‌خوانیم در زندگی خود در عمل اجرا کنیم.
- راهنمایی‌های سودمند کتاب‌ها را در زندگی خود به کار ببندیم.
- گاهی قایق‌ها در عبور از این شیب‌راه‌ها صدمه می‌دیدند و محموله‌های آنها دستخوش دزدی قرار می‌گرفت.
- گاهی قایق‌ها به هنگام گذشتن از این راه‌های شیب‌دار، آسیب می‌دیدند و محموله‌های آنها را می‌زدیدند.
- (یا به محموله‌های آنها دستبرد می‌زدند.)
- قیمت اجناس و کالاهای اساسی قیمت‌گذاری شده از سوی دولت در شهرهای مختلف به نسبت‌های مختلف، کاهش قیمت داشته است.
- قیمت کالاهای اساسی که دولت آنها را نرخ‌گذاری کرده، در شهرهای گوناگون به نسبت‌های مختلف کاهش یافته است.
- برای مثال، می‌توانیم کار فرماندهی کل قوای هلند را در حوالی سال 1600 میلادی، که هلندی‌ها با اسپانیایی‌ها در جنگ بودند، مورد امعان نظر قرار دهیم.
- برای مثال، می‌توانیم کار فرماندهی کل نیروهای هلند را در حوالی سال 1600 میلادی، که هلندی‌ها با اسپانیایی‌ها در جنگ بودند، مورد توجه قرار دهیم.
- در ایران شاید نمک از شش هزار سال قبل از میلاد مورد استفاده قرار گرفته باشد.
- در ایران شاید نمک از شش هزار سال پیش از میلاد مصرف می‌شده است.

برای مطالعه‌ی بیش‌تر

- غلط نویسیم (فرهنگ دشواری‌های زبان فارسی)، ابوالحسن نجفی، مرکز نشر دانشگاهی، چاپ سوم، 1370
- نگارش و ویرایش، احمد سمیعی گیلانی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها، چاپ دوم، 1379
- درباره‌ی ترجمه (برگزیده‌ی مقاله‌های نشر دانش)، نصرالله پورجوادی، مرکز نشر دانشگاهی تهران، چاپ اول، 1365